

Η συμβολή των Ψαρών στην Εθνική Παλιγγενεσία

Κείμενο: Πλάτων Κεχαγιάς

58° Ράλλυ Αιγαίου

Αφιερωμένο στην επέτειο των 200 ετών από την Ελληνική Επανάσταση,
στην Ηρωική Νήσο Ψαρών και στο ολοκαύτωμά της

Η συμβολή των Ψαρών στην Εθνική Παλιγγενεσία

Κείμενο: Πλάτων Κεχαγιάς

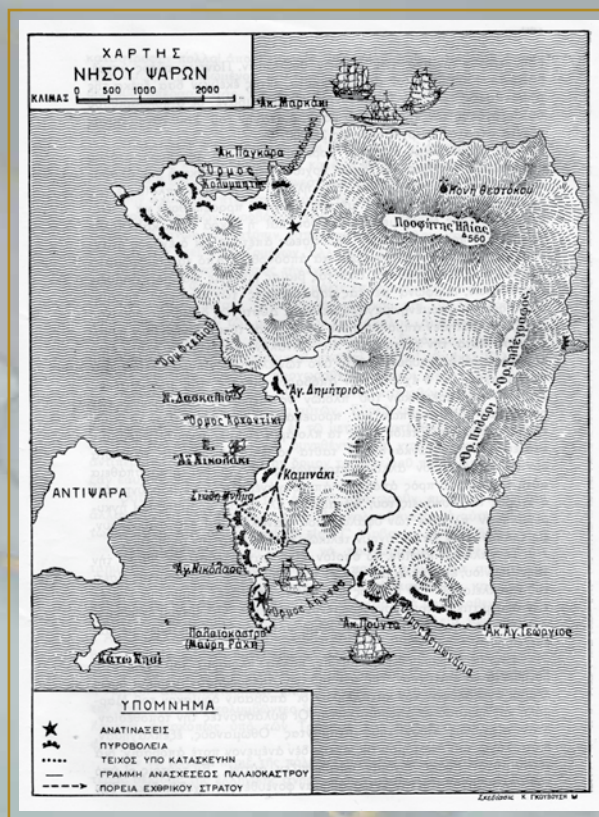

«Τα Ψαρά έθεσεν ο δημιουργός του παντός εις το Αιγαίον Πέλαγος εν τω μέσω της Ανατολικής και Δυτικής ηπείρου ίνα πληρώσωσιν εν τω κόσμω τούτω την εντολή του»

Κωνσταντίνος Νικόδημος – Υπόμνημα της νήσου Ψαρών 1862

Δώδεκα μίλια δυτικά των ακτών της βόρειας Χίου, καμιά σαρανταριά τετραγωνικά χιλιόμετρα μάλλον άγονης γης απλώνονται πάνω στο γαλάζιο Αιγαίο: Είναι τα Ψαρά. Τα αναφέρει ο Όμηρος σαν Ψηρήν νήσο. Ο Στράβων τα ονομάζει Ψύρα και αναφέρει ότι «κύκλος της νήσου τεσσαράκοντα στάδια» και η αρχαιολογική σκαπάνη έχει αποκαλύψει στα Ψαρά μυκηναϊκούς τάφους, αποδεικνύοντας ότι στα χρόνια που η Ιστορία μόλις άρχιζε, πλεύμενα απ' τις Μυκίνες, που ταξίδευαν προς τα Δαρδανέλλια και τον Εύξεινο Πόντο, είχαν μόνιμη σκάλα τους το μικρό αυτό νησί.

Τον 15ο αιώνα το νησί βρίσκεται έρημο απ' τον φόβο των πειρατών. Από τότε και μέχρι τον 17ο αιώνα ελληνικές οικογένειες από την Εύβοια, την Ήπειρο, τη Θεσσαλομαγνησία, τη Χίο και τη Μικρασία, διωκόμενες απ' τους Τούρκους, καταφεύγουν στο νησί. Στη νοτιοδυτική παραλία, όπου υπάρχει όρμος-λιμάνι, συγκεντρώνονται οι περισσότεροι από αυτούς τους φυγάδες. Σ' ένα λόφο δυτικά του λιμανιού υπάρχουν τα ερείπια ενός αρχαίου οχυρώματος. Το επισκευάζουν ώστε να έχουν μια καταφυγή αν τους επιτεθούν πειρατές και το ονομάζουν Παλαιόκαστρο.

Οι Ψαριανοί έχουν λίγα να περιμένουν απ' τη γη του νησιού τους. Η θάλασσα μπορεί να τους προσφέρει πολύ περισσότερα, τόσο απ' την αλιεία όσο κι απ' το δια θαλάσσης εμπόριο, με πλεύμενα που μαθαίνουν να τα ναυπηγούν στο νησί. Έτσι δημιουργείται η ναυ-

τική παράδοση των Ψαρών.

Το 1769 η τσαρίνα Αικατερίνη Β΄ κηρύσσει πόλεμο εναντίον του σουλτάνου και ο πρίγκηπας Ορλώφ κατεβάζει τον ρωσικό στόλο στο Αιγαίο. Οι Έλληνες, διψώντας για ελευθερία, συμπράττουν με τον Ορλώφ και βέβαια εκ των πρώτων οι Ψαριανοί, που αφ' ενός με τα πλοία τους (κατά τον ναύαρχο Νικόδημο 25 σακολέβες και 40 γολέτες) παρενοχλούν έντονα τον τουρκικό στόλο, αφ' ετέρου με την απaráμιλλη ναυτοσύνη τους αποτελούν πολύτιμα πληρώματα των ρωσικών πυρπολικών. Το 1770 ο τουρκικός στόλος, με ναύαρχο τον Χασάν-Πασά, αντιμετωπίζει στο Τσεσμέ τον ρωσικό στόλο του ναυάρχου Σπιριδύφ ενισχυμένο και από ψαριανά σκάφη. Πρωταγωνιστής στη ναυμαχία ο Ψαριανός Ιωάννης Ανδρέας Βαρβάκης, ηλικίας 25 ετών, ο οποίος μετατρέπει σε πυρπολικό το πλοίο του τύπου σεμπέκ και κατά την αρχή της ναυμαχίας

 Ομοίωμα "Σεμπέκ"

 Η ναυμαχία στο Τσεσμέ, 1770 (πίνακας του Ιβάν Αϊβαζόφσκι)

ανατινάξει μία μεγάλη τουρκική φρεγάτα. Επικρατεί πανικός στον τουρκικό στόλο και επέρχεται η πανωλεθρία του. Το γεγονός γίνεται γνωστό τόσο στον σουλτάνο (ο οποίος ζητά να του δείξουν στον χάρτη αυτό το φοβερό νησί), όσο και στην Αικατερίνη κατόπιν ειδικής αναφοράς του αρχηγού του ρωσικού στόλου Ορλώφ.

Όμως το 1774, σ' ένα βουλγαρικό χωριό, το Κιουτσούκ-Καϊναρτζή, υπογράφεται συνθήκη ειρήνης μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας. Το όνειρο των Ελλήνων σβήνει και πληρώνεται με αίμα. Ο σουλτάνος Μουράτ απαιτεί να καταστραφούν τα Ψαρά. Ευτυχώς ο καπουδάν-πασάς (ναύαρχος) με το νηικό στο ναδίρ, αποφεύγει να πλεύσει από τη Μυτιλήνη προς Ψαρά, ισχυριζόμενος ότι πνέουν σφοδροί νότιοι άνεμοι. Έτσι το θέμα ξεθυμαίνει και τα Ψαρά δεν καταστρέφονται.

Καταστράφηκαν όμως πολλοί Ψαριανοί, που από τη συμμετοχή τους στον πόλεμο είχαν χάσει τα πάντα. Παρ' ότι κατατρεγμένοι και φτωχοί πια, ευνοήθηκαν επειδή επιτράπη να φέρουν τα πλοία τους τη ρωσική σημαία και να κυκλοφορούν ελεύθερα και άρχισαν πάλι το θαλάσσιο εμπόριο. Μετά το 1774 η ζωή του Βαρβάκη κύλισε σαν μυθιστόρημα. Ξανάρχισε να κάνει μεταφορές εμπορευμάτων. Σε μια τέτοια μεταφορά, από το Λιβόρνο στην Κωνσταντινούπολη, καταγγέλλεται στις τουρκικές αρχές, το πλοίο του κατάσχεται και το ρωσικό προξενείο καταφέρνει δύσκολα να τον γλυτώσει, περνώντας τον στην Οδησό, απένταρο κι

 Ιωάννης Βαρβάκης

απογοητευμένο. Όμως ο Ψαριανός αυτός έχει στόφα μαχητού και δεν το βάζει κάτω. Καταφέρνει να φτάσει (κυρίως πεζή!) στην περιοχή της Πετρούπολης και να γίνει δεκτός από την Αικατερίνη. Αυτή, γνωρίζοντας τη δράση του, τον βοηθά και του παραχωρεί το πρόνομιο της «ατελούς αλιείας» στην Κασπία Θάλασσα. Ο πανέξυπνος νησιώτης εγκαθίσταται στο Αστραχάν, ασχολείται με το μαύρο χαβιάρι και επινοεί τρόπους ώστε αυτό να διατηρείται αναλλοίωτο και να μπορεί να εξαχθεί σαν έδεσμα πολυτελείας σε όλη την Ευρώπη. Γίνεται πάμπλουτος. Όμως το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του το διαθέτει για να βελτιώσει τη ζωή των ανθρώπων, τόσο στην πατρίδα του Ελλάδα, όσο και στη χώρα που τον δέχτηκε. Είναι Έλληνας, κουβαλά στο είναι του πολιτισμό χιλιετιών και αγαπά τους ανθρώπους και τη ζωή.

Όταν ξεκινά ο αγώνας του 1821 ο Βαρβάκης είναι πια προχωρημένης ηλικίας και βεβαρημένης υγείας. Μυημένος στη Φιλική Εταιρία και με διακαή πόθο να δει την πατρίδα του ελεύθερη, αποστέλλει συχνά μέσω Ευρώπης εφόδια και όπλα στους επαναστατημένους συμπατριώτες του. Το 1824 αναχωρεί από το Αστραχάν με σκοπό να επισκεφθεί την πατρίδα του. Καθ' οδόν μαθαίνει για την καταστροφή των Ψαρών και κατευθύνεται στη Ζάκυνθο με την οποία είχε εμπορικές και κοινωνικές σχέσεις. Τον Οκτώβριο του ίδιου έτους επισκέπτεται τη Μονεμβασία στην οποία είχαν καταφύγει πολλοί Ψαριανοί και διαθέτει μεγάλα ποσά για την εξαγορά αιχμαλώτων συγγενών τους. Η τότε κυβέρνηση τον καλεί και επισκέπτεται το Ναύπλιο. Απογοητευμένος με τις εσωτερικές έριδες αποχωρεί για τη Ζάκυνθο όπου τερματίζει τον βίο του στις 12 Ιανουαρίου 1825.

Κληρονόμους του άφησε την παιδεία (Βαρβάκειος Πρότυπος Σχολή, Γυμνάσιο Χίου, Βιβλιοθήκη Χίου-Κοραή, Φιλόμουσος Εταιρεία Αθηνών) και την κοινωνική πρόνοια.

Δεν ήταν βέβαια μόνο ο Βαρβάκης φλογερός πατριώτης. Ήταν όλοι οι Ψαριανοί. Και πρόσφεραν στον αγώνα του '21 ό,τι είχαν και δεν είχαν, ακόμη και το ίδιο το νησί τους.

Είναι γνωστό ότι ο ελληνικός στόλος του απελευθερωτικού αγώνα απαρτίστηκε από τα ιδιωτικά πλοία, κυρίως των Υδραίων, των Σπετσιωτών και των Ψαριανών. Αυτός ο στόλος, με τα σχετικώς μικρά πλεούμενα, με τις οικονομικές του δυσχέρειες, ρίχτηκε αμέσως στον αγώνα. Οι Ψαριανοί έβαλαν σ' αυτόν τον στόλο

Σημαία των Ψαρών

45 πλοία, μπρίκια, σακολέβες κ.α. Η σημαία τους λευκή με πλαίσιο κόκκινο, σταυρό στο μέσον, άγκυρα αριστερά με φίδι τυλιγμένο πάνω της, που ένα πουλί στην κορυφή ραμφίζει τη γλώσσα του, ξίφος δεξιά με ανεστραμμένη ημισέληνο και κόκκινη επιγραφή να πλαισιώνει τον σταυρό: Ελευθερία ή θάνατος. Ναύαρχος των Ψαριανών ήταν ο Νικόλαος Αποστόλης, ο καπετάν Νικολής. Ο Ψαριανός αυτός με τη μανιάτικη καταγωγή (οικογένεια Καλημέρη), ήταν ένας ψημένος ναυτικός, ριψοκίνδυνος και ψυχραιμος. Είχε αυλακώσει με τα πλεούμενά του Μαύρη και Μεσόγειο Θάλασσα, ακόμα και Ατλαντικό. Κατά τους Ναπολεοντείους Πολέμους, διασπώντας τους αποκλεισμούς, είχε αποκτήσει μεγάλη περιουσία. Το 1818 στην Οδησό ο Μανιάτης Χρυσοσπάθης τον μύπησε στη Φιλική Εταιρεία. Από τότε άλλο δεν έκανε απ' το να προετοιμάζεται για τον αγώνα, φέρνοντας στα Ψαρά άφθονα πολεμοφόδια και τρόφιμα. Τα πλοία του, που τα κυβερνούσαν

Ο "Λεωνίδα", το πλοίο του ναυάρχου των Ψαρών Νικολάου Αποστόλη.

τ' αδέρφια του και τα παιδιά του, δόθηκαν όλα για τον στόλο. Και αυτός ο περήφανος καπετάνιος, θέλοντας να προλάβει διαφαινόμενους ανταγωνισμούς Υδραίων και Σπετσιωτών, έγινε παράδειγμα μετριοφροσύνης και διαλλακτικότητας και τάχθηκε εθελούσια απ' την αρχή τρίτος στην ιεραρχία του ελληνικού στόλου.

Τον Μάρτιο ήδη του 1821 ένας ελληνικός στόλος Υδραίων, Σπετσιωτών και Ψαριανών, αποτελούμενος από 57 μπρίκια και 15 μίστικα και σεμπέκια, συγκεντρώνεται στα Ψαρά. Υπάρχουν πληροφορίες για ένα μεγάλο τουρκικό δίκροτο με πάνω από 70 κανόνια που βρίσκεται στο Σίγρι της Λέσβου. Και ο ελληνικός στόλος ξεκινά για να τα βάλει μ' αυτόν τον κολοσσό. Τα μικρά ελληνικά πλοία ρίχνονται στη μάχη μα τα πολλά και μεγάλα κανόνια του δίκροτου τα κρατούν σε απόσταση και το μεγάλο πολεμικό ξεγλιστρά νοτιότερα, στη Σκάλα Ερεσού. Τότε οι Ψαριανοί φέρνουν στο προσκήνιο ένα όπλο που το ήξεραν καλά από το 1770: το μπουρλότο!

Τι είναι όμως το μπουρλότο (παραφθορά της γαλλικής λέξης brûlot), που στα επίσημα ελληνικά λέγεται πυρπολικό ή (κατά την προτίμηση του Ανδρέα Κάλβου) νφαιστείο;

Η ιδέα ενός μικρού, φλεγόμενου σκάφους που, πέφτοντας πάνω σ' ένα εχθρικό πολεμικό πλοίο του μεταδίδει τη φωτιά, είναι πανάρχαια. Ο Θουκυδίδης αναφέρει χρήση πυρπολικών από τους Συρακουσίους εναντίον των Αθηναίων και ο Αρριανός χρήση πυρπολικών στην πολιορκία της Τύρου. Οι Βυζαντινοί, εκτός απ' το υγρό πυρ, φαίνεται ότι χρησιμοποιούσαν και πυρπολικά εναντίον των Ενετών. Αργότερα τα χρησιμοποίησαν Άγγλοι και Γάλλοι χωρίς σπουδαία αποτελέσματα. Στη ναυμαχία του Τσεσμέ (1770) οι Ρώσοι χρησιμοποίησαν με επιτυχία πυρπολικά με πληρώματα κυρίως ελληνικά.

Οι Έλληνες λοιπόν έμαθαν το μπουρλότο κυρίως απ' τους Γάλλους και τους Ρώσους. Όμως το χρησιμοποίησαν με σημαντικά διαφορετική τακτική. Μέχρι τότε δηλαδή ο κυβερνήτης και το πλήρωμα του πυρπολικού προσπαθούσαν να το φέρουν σε προσήνεμη ως προς τον στόχο θέση (να πάρουν τον αέρα του εχθρού) και τότε του έβαζαν φωτιά και το εγκατέλειπαν, ώστε ο άνεμος να το ωθήσει προς τον εχθρό. Έτσι το μεν πλήρωμα διεκινδύνευε σχετικά λίγο, σπανίως όμως επετύχαναν να κάψουν εχθρικό πλοίο. Εκείνο που επιτυχανόταν συνήθως ήταν να προκληθεί αναταραχή στον εχθρό και να προκύψουν ζημιές ή απλώς αποδιοργάνωση της τάξης κατά τη μάχη.

 Ανατίναξη πλοίου (πίνακας του Ιβάν Αϊβαζόφσκι)

Οι Έλληνες μπουρλοτιέρηδες προσπαθούσαν, όποιες κι αν ήταν οι συνθήκες, όχι μόνο να πάρουν τον αέρα του εχθρικού πλοίου, αλλά να στερεώσουν κυριολεκτικά το πυρπολικό επάνω του και μετά να το πυροδοτήσουν και να φύγουν με την κωπήλατη λέμβο που έσερναν μαζί τους. Οι καλύτερες συνθήκες για επίθεση ήταν σε αγκυροβολημένα εχθρικά πλοία και, ει δυνατόν, κατά τη διάρκεια ασέληνης νύχτας. Οι συνθήκες ήταν δραματικά πιο δύσκολες όταν το πυρπολικό ενεργούσε την επίθεσή του εν ώρα ναυμαχίας, προσπαθώντας να γλιστρήσει κάτω απ' τους καπνούς των κανονιοβολισμών και να δεχθεί όσο το δυνατόν λιγότερα πυρά. Το να κατορθωθεί υπό συνθήκες μάχης να κολλήσει ένα μπουρλότο, πυροβολούμενο διαρκώς, σ' ένα βαρύ, κινούμενο πλοίο, ήταν μια επιχείρηση αυτοκτονίας. Αν στο τέλος κατάφερναν να πυροδοτήσουν το μπουρλότο και να μην έχει καταστραφεί η λέμβος σωτηρίας, συχνά κινδύνευαν να αιχμαλωτισθούν από λέμβους του εχθρού, για τον φόβο δε αυτόν είχαν μέσα στη λέμβο τους ένα βαρέλι μπαρούτι για να αυτοανατιναχθούν παρά να πέσουν στα χέρια των Τούρκων.

Καταλαβαίνει κανείς ότι οι μπουρλοτιέρηδες, όλοι εθελοντές, έπρεπε να διαθέτουν υποδειγματική ναυτοσύνη, απόλυτη ψυχραιμία και απόφαση να πεθάνουν.

Το μπουρλότο σαν πλοίο έπρεπε να έχει καλή πλευστότητα και ιστιοφορία, ώστε να επιτρέπει μανούβρες ακριβείας παρά τα τερτίπια του ανέμου. Έπρεπε επίσης μετά την πυροδότηση να γίνεται σε δευτερόλεπτα διάπυρο, ώστε να μη δίνεται χρόνος αντίδρασης στο πλήρωμα του εχθρικού πλοίου. Η τεχνική της μετατροπής ενός μικρού πλοίου σε πυρπολικό είχε τα μυστικά της. Κάτω απ' την κουβέρτα (κατάστρωμα) συγκέντρωναν σε ορισμένες θέσεις άφθονα εύφλεκτα

υλικά: ρετσίνι, θειάφι, νάφθα, οινόπνευμα κ.α. Ήταν οι «μίνες της φωτιάς». Σε άλλες θέσεις τοποθετούνταν οι «μίνες της μπαρούτης», κάδοι γεμάτοι μπαρούτι. Κάτω επίσης από την κουβέρτα διέτρεχε από πρύμης μέχρι πλώρης, ένας οχετός γεμάτος μπαρούτι. Μικρότερα κανάλια γεμάτα μπαρούτι οδηγούσαν απ' τον οχετό στις μίνες της φωτιάς και της μπαρούτης. Υπήρχαν και οι λεγόμενες «τρούμπες», βαρέλια που χωριζόταν σε δύο χώρους: ο κάτω χώρος γέμιζε με μπαρούτι και ο πάνω χώρος με μπάλες ζυμωμένες από μπαρούτι, κάρβουνο, οινόπνευμα, νάφθα, θειάφι και πίσσα. Αυτά τα κατασκευάσματα εκτόξευσης πυρίνων σφαιρών τα τοποθετούσαν σε ανοίγματα στα μάγουλα του πυρπολικού και στη βάση του μπομπρέσου, με το πάνω μέρος να βλέπει προς το πλοίο-στόχο. Στην κουβέρτα δημιουργούσαν κατά διαστήματα ανοίγματα. Ήταν οι «ρούμπι», που τους σκέπαζαν μπουκαπόρτες, αφαιρούμενες την ώρα της επίθεσης, ώστε και η φωτιά να τροφοδοτείται με αρκετό αέρα και γλώσσες φωτιάς να εκτοξεύονται πυρπολώντας τα πάντα. Τη φωτιά την έθετε ο κυβερνήτης με δαυλό σε ειδική θέση στην πρύμη όταν όλο το πλήρωμα είχε μπει στη λέμβο. Κρατούσε δε τον δαυλό για την περίπτωση που θα χρειαζόταν να πυροδοτήσει και το βαρέλι της μπαρούτης στη λέμβο...

 Τομή πυρπολικού (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα)

Αλλ' ας επανέλθουμε στη Σκάλα Ερεσσού. Η απόφαση για επίθεση με μπουρλότο επιδοκιμάστηκε από όλους. Ποιος όμως θα ετοιμάζε ένα μπουρλότο; Στη Ψαρά υπήρχε μια επιφανής οικογένεια Καλαφάτη, ένα μέλος της οποίας γνώριζε την τεχνική κατασκευής μπουρλότων. Όμως ο Καλαφάτης αυτός βρισκόταν στα Ψαρά, κι όπως φυσούσε φρέσκος γραίγος θα αργούσε να φθάσει. Υπήρχε φόβος το δίκροτο να το σκάσει. Στο πλοίο του καπετάν Νικολή Αποστόλη υπηρετούσε σαν

αξιωματικός ένας Παργινός ονόματι Γιάννης Δημουλίτσας, γνωστός και σαν Πατατούκος, πολύγλωσσος, πολυταξιδεμένος και πολυμαθής. Ο Δημουλίτσας είχε υπηρετήσει και στο γαλλικό ναυτικό και στην Τουλόν είχε παρακολουθήσει κατασκευές πυρπολικών. Ο Δημουλίτσας ετοιμάζει γρήγορα ένα πυρπολικό και ρίχνεται μ' αυτό προς το δίκροτο. Το πυρ που δέχεται και το βιαστικά ετοιμασμένο πυρπολικό δεν τον αφήνουν να πετύχει. Στο μεταξύ φθάνει και ο Καλαφάτης με πυρπολικό κι ετοιμάζεται κι ένα ακόμη.

Είναι 25 Μαΐου 1821. Ο ελληνικός στόλος πλησιάζει το δίκροτο και τα κανόνια βάλλουν διαρκώς. Κάτω απ' τους καπνούς προχωρούν δύο μπουρλότα. Το ένα με κυβερνήτη τον Δημουλίτσα και το άλλο με κυβερνήτη τον Δημήτρη Παπανικολή. Ο Παπανικολής, γόνος ναυτικής οικογένειας των Ψαρών, έδινε με τα εμπορικά πλοία του πατέρα του Γιώργου από πολύ νεαρός μάχες με τα αλγερινά πειρατικά και είχε αποδειχθεί εξαιρετικός ναυτικός και ατρόμητος μαχητής. Η επίθεσή τους πετυχαίνει, η φωτιά τυλίγει το δίκροτο, φτάνει γρήγορα στην πυριτιδαποθήκη και το μεγάλο πολεμικό γίνεται κομμάτια. Πεντακόσιοι Τούρκοι χάνουν τη ζωή τους.

Η πρώτη πυρπόληση της Ελληνικής Επανάστασης, η ανατίναξη του τουρκικού δίκροτου «Μπεχτάς Καπτάν» την 27η Μαΐου 1821 από τον Ψαριανό Δημήτριο Παπανικολή.
Ελαιογραφία Κωνσταντίνου Βολανάκη (Ναυτικό Μουσείο της Ελλάδος).

Με τη μεγάλη επιτυχία της ομάδας Παπανικολή στη Σκάλα Ερεσσού οι Ψαριανοί ανοίγουν τον δρόμο για το μπουρλότο, που τον ακολουθούν πλέον και οι Υδραίои και οι Σπετσιώτες και άλλοι. Γιατί γίνεται φανερό ότι

αυτός ο τρόπος ναυτικού πολέμου μπορεί να αντιμετωπίσει τα μεγάλα πολεμικά των Τούρκων. Οι Τούρκοι είναι αμήχανοι. Λέγεται μάλιστα ότι είπαν στον σουλτάνο πως το δίκροτο εξώκειλε λόγω κακοκαιρίας!

Θα τους έρθει όμως από ψαριανό μπουρλότο δεύτερο χτύπημα, που δεν θα κρύβεται με τίποτα. Τον Απρίλιο του 1822 οι Χιώτες, γεμάτοι φιλοπατρία και παλληκαριά, επαναστατούν. Έχουν εμπνευσθεί από την επανάσταση στη Σάμο, που την ξεσήκωσε ο Λαχανάς και την οργάνωσε στρατιωτικά κατά τρόπο αξιοθαύμαστο ο Γεώργιος Λυκούργος Λογοθέτης. Η Χίος όμως δεν έχει στρατιωτική οργάνωση. Ο καπουδάν-πασάς του τουρκικού στόλου Καρά-Αλής βρίσκει την ευκαιρία να ξεπλύνει την ντροπή του για τις αποτυχίες του στη Σάμο. Αποβιβάζει εύκολα στη Χίο 7.000 στρατιώτες και 15.000 ατάκτους από το Τσεσμέ και στις 2 Απριλίου, Κυριακή του Πάσχα, προβαίνει σε γενική σφαγή του πληθυσμού. Τριάντα χιλιάδες Χιώτες πεθαίνουν απ' το μαχαίρι των Οσμανλίδων. Ψαριανά πλοία του Νικολή Αποστόλη σώζουν πολλούς Χιώτες. Το αίμα όμως που χύθηκε ζητά εκδίκηση.

Ο Καρά-Αλής μετά τη σφαγή παραμένει στη Χίο και

Η σφαγή της Χίου, Ευγένιος Ντελακρουά (Μουσείο Λούβρου, Παρίσι)

τον Ιούνιο γιορτάζει το μπαϊράμι. Στη ναυαρχίδα του μαζεύονται τις νύχτες όλοι οι αξιωματικοί του στόλου και πανηγυρίζουν. Η ευκαιρία είναι μεγάλη! Την 1^η Ιουνίου ετοιμάζονται δύο μπουρλότα, ένα με κυβερνήτη τον Ψαριανό Κωνσταντή Κανάρη κι ένα με κυβερνήτη τον Υδραίο Ανδρέα Πιπίνο. Θα τα συνοδεύουν 4 πλοία με κυβερνήτες τους Γιαννίτση και Κουτσώκο απ' τα Ψαρά και Ζακά και Ραφαλιά απ' την Ύδρα. Τη νύχτα της 6ης προς 7η τα μπουρλότα επιτίθενται. Ο Πιπίνος ζυγώνει την υποναυαρχίδα. Της κολλά το μπουρλότο, μα το πλήρωμα το αντιλαμβάνεται και καταφέρνει να το απομακρύνει και να σώσει το πλοίο. Ο Κανάρης διαλέγει τη ναυαρχίδα. Εκεί τα πανηγύρια και οι φωταψίες κυριαρχούν και το πλήρωμα δεν προσέχει τόσο. Ο Κανάρης και το τσούρμμο του ψύχραιμα κολλάνε το μπουρλότο πάνω στον κολοσό, πυροδοτούν και φεύγουν. Η ναυαρχίδα λαμπαδιάζει γρήγορα, στα κανόνια της η μπαρούτη εκρήγνυται δι-

 Η πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη, σε πίνακα του Νικηφόρου Λύτρα (Αθήνα, συλλογή Ι. Σερπιέρη)

αδοχικά, προκαλώντας πανικό, σύντομα δε η φωτιά φθάνει στην πυριτιδαποθήκη. Η ναυαρχίδα του Καρά-Αλή τινάζεται στον αέρα. 2.000 Τούρκοι, το άνθος του στόλου, χάνονται. Ο ίδιος ο Καρά-Αλής πηδάει σε μια βάρκα για να γλυτώσει, μα ένα κομμάτι καιόμενου άλμπουρου τούρχεται κατακέφαλα. Σε λίγο ο αιμοσταγής αυτός ναύαρχος αφήνει την τελευταία του πνοή!

Οι μπουρλοτιέρηδες επιστρέφουν σώοι στα Ψαρά, όπου γίνεται δοξολογία. Το γεγονός αφήνει άναυδους τους Τούρκους. Τώρα δεν γίνεται να πουν στον σουλτάνο ότι η ναυαρχίδα εξώκειλε. Η αμνηχανία μετατρέπεται σε τρόμο...

Η είδηση γίνεται γνωστή σ' ολόκληρο τον κόσμο. Κυβερνήτες αγγλικών και γαλλικών πολεμικών περιγράφουν στις αναφορές τους τον Κανάρη σαν ναυτικό ίνδαλμα, δημοσιογράφοι μεγάλων ευρωπαϊκών και αμερικανικών εφημερίδων γράφουν γι' αυτόν διθυράμβους, λογοτέχνες και ποιητές τον ηρωοποιούν. Ένα μέρος του φιλελληνικού κύματος οφείλεται σ' αυτό το κατόρθωμα του Κανάρη.

Ο τουρκικός στόλος αποσύρεται γρήγορα στη Μυτιλήνη, όπου οι Ψαριανοί Γ. Κομνηνός, Δ. Κασέτας και Γ. Μανιτζόγλου του επιτίθενται και πάλι με μπουρλότα. Νέα φυγή των Τούρκων προς την Τένεδο κι ύστερα προς την ασφάλεια των στενών του Ελλησπόντου. Οι Τούρκοι διαθέτουν πάντα έναν μεγάλο στόλο αλλά με ηθικό πολύ χαμηλό. Η εμπιστοσύνη των Ελλήνων στο μπουρλότο εδραιώνεται και οι πυρπολητές αυξάνουν. Σε μια προσπάθεια του τουρκικού στόλου, με νέο ναύαρχο τον Καρά-Μουσταφά, να ανεφοδιάσει τον Σεπτέμβριο του 1822, το πολιορκούμενο Ναύπλιο (ο Κολοκοτρώνης είχε στο μεταξύ τσακίσει τον Δράμαλη), πέφτει σε ναυμαχία με τον ελληνικό στόλο στο τρίγωνο Σπετσών, Ερμιόνης, Δοκού. Οι Υδραίοι Ανδρέας Πιπίνος και Κοσμάς Μπαρμπάτσος επιτίθενται με πυρπολικά και εμπνέουν τρόπο στους Τούρκους, που εγκαταλείπουν τη μάχη και την ιδέα του ανεφοδιασμού. Στο σύρε κι έλα τους στο Αιγαίο οι Τούρκοι προσπαθούν να χτυπήσουν τη Μύκονο, μα οι Μυκονιάτες, με τη Μαντώ Μαυρογένους, δεν αστειεύονται και οι Τούρκοι αποσύρονται στην Τένεδο. Εκεί όμως τους περιμένουν πάλι τα μπουρλότα. Ο θρύλος πια Κανάρης και ο Τηνιακός Φίλιππος Αντωνίου μαζί με τον Ψαριανό Γ. Βρατσάνο πέφτουν πάνω στον στόλο. Οι δυσκολίες είναι απίστευτες, όμως ο Κανάρης έχει πάντα τον τρόπο: κολλά το μπουρλότο στην υποναυαρχίδα «Ριάλα-Γεμισί» και την τινάζει στον αέρα. Οι Αντωνίου και Βρατσάνος επιτίθενται στη ναυαρχίδα.

Οι Τούρκοι καταφέρνουν να ξεκολλήσουν το μπουρλότο, μα καθώς φυσούν νοτιάδες, που το σπρώχνουν προς τα πλοία του στόλου, επέρχεται πανικός. Τα πλοία κόβουν τις άγκυρες και προσπαθούν να φύγουν, τα κανόνια του φρουρίου της Τενέδου αρχίζουν να βάλουν χωρίς να έχουν κάποιο στόχο, πλοία εξοκέλλουν και άλλα εγκαταλείπονται απ' το πανικόβλητο πλήρωμά τους. Πραγματική πανωλεθρία. Τα υπολείμματα του στόλου αυτού επέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη, όπου ο σουλτάνος, οργισμένος, αποκεφάλισε τον καπουδάν-πασά! Την τουρκική πανωλεθρία στην Τένεδο την αντελήφθηκαν και αξιωματικοί αγγλικών και γαλλικών πλοίων που περιπολούσαν στο Βορειοανατολικό Αιγαίο. Σε αναφορά προς το ναυαρχείο του, Γάλλος κυβερνήτης εξηγεί ότι περισυνέλεξε στην περιοχή του Τσεσμέ τουρκική φρεγάτα, που το πλήρωμά της την εγκατέλειψε στην Τένεδο και το ρεύμα του Ανατολικού Αιγαίου την παρέσυρε μέχρι το Τσεσμέ. Στη δοξολογία που έγινε στα Ψαρά παρευρέθη και ο

κυβερνήτης του αγγλικού πολεμικού «Περσεύς», ο οποίος δώρισε στον Κανάρη το ξίφος του, σαν ένδειξη υψίστης τιμής.

Η δράση των πυρπολικών ανάγκασε τους Τούρκους να ναυπηγούν μικρότερα πλοία, ελπίζοντας ότι αυτά, σαν πιο ευκίνητα και ευέλικτα, θα γίνονται δυσκολότερα στόχος...

Ο καινούριος τους στόλος, με καπουδάν-πασά τον Χοσρέφ-Μεχμέτ, βγήκε στο Αιγαίο τον Μάιο του 1823, αλλά δεν επέδειξε αξιόλογη δραστηριότητα. Ο στόλος αυτός έπλεε με τον φόβο των πυρπολικών. Σε μία αψιμαχία με τον ελληνικό στόλο υπό τον Μιαούλη κοντά στο Άγιο Όρος στις 15 Σεπτεμβρίου 1823, οι Έλληνες διέθεταν ένα μόνο μπουρλότο. Στη θέα του οι Τούρκοι αποσύρθηκαν. Στις 14 Νοεμβρίου οι δύο στόλοι συναντήθηκαν στο Αρτεμίσιο ακρωτήριο. Ένα πυρπολικό πλησίασε σ' ένα τουρκικό δίκροτο και ο τουρκικός στόλος έσπευσε να καταφύγει στον Ελλάσποντο.

Η ναυμαχία της Τενέδου το 1822 όπου Κανάρης και Βρατσάνος πυρπόλησαν τον τουρκικό στόλο

 Ο Κωνσταντίνος Κανάρης στην αρχή της μακράς σταδιοδρομίας του (Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο)

Όμως τα Ψαρά επέπρωτο να πληρώσουν πολύ ακριβά τη συμβολή τους στον αγώνα για την ελευθερία. Το 1824 ο Χοσρέφ βγαίνει στο Αιγαίο με την εντολή από τον σουλτάνο να καταστρέψει τα Ψαρά και τη Σάμο και να ενωθεί μετά με τον αιγυπτιακό στόλο, ο οποίος θα κατέστρεφε την Κάσο. Οι Κάσιοι με τα πλοία τους είχαν βοηθήσει ενεργά την επανάσταση στην Κρήτη κι έπρεπε να τιμωρηθούν. Στις 27 Μαΐου 1824 μεγάλος αιγυπτιακός στόλος, υπό τον Ισμαήλ Γιβραλτάρ, παρά την ηρωική άμυνα των Κασίων, καταφέρνει, μάλλον με προδοσία, να αποβιβάσει μεγάλες δυνάμεις στο νησί. Ακολουθούν σφαγή, θάνατος, φρίκη.

Στα βόρεια ο Χοσρέφ μαζεύει τον στόλο του στο Σίγρι της Λέσβου. Όλα δείχνουν πως πρώτος στόχος του θα είναι τα Ψαρά. Ο υδραιοσπετσιώτικος στόλος, για λόγους οικονομικούς και άλλους, αργεί να ετοιμαστεί. Και μια έτοιμη μοίρα του υπό τον Σαχτούρη παίρνει την αλλόκοτη εντολή να πλεύσει προς την ήδη κατεστραμμένη Κάσο! Στα Ψαρά υπάρχει διχογνωμία ως προς την αμυντική στρατηγική. Οι Αποστόλης,

Κανάρης, Νικόδημος κ.α. υποστηρίζουν να κινηθεί ο ψαριανός στόλος και τα μπουρλότα. Οι περισσότεροι πρόκριτοι όμως κάνουν άλλες σκέψεις. Στο νησί εκτός από 7.000 Ψαριανούς φιλοξενούνται και 20.000 πρόσφυγες από τη Χίο και τα παράλια της Μικρασίας, κυρίως γυναικόπαιδα, που τρέμουν στη σκέψη πως, αν ο στόλος αποτύχει, θα μείνουν στο απόλυτο έλεος του Χοσρέφ. Στα Ψαρά ευρίσκονται και 3.000 μισθοφόροι πολεμιστές Θεσσαλομακεδόνες, που δείχνουν αποφασισμένοι να συμβάλουν σοβαρά στην άμυνα. Έτσι αποφασίζεται να περιμένουν τους Τούρκους στη στεριά. Και για να μη φύγουν αξιόμαχοι άνδρες με τα πλοία, τα ξαρματώνουν και βγάζουν και τα τιμόνια τους!

Άλλο που δεν θέλει ο Χοσρέφ. Ο στόλος του φθάνει σχεδόν ανενόχλητος στη βόρεια ακτή των Ψαρών, εξουδετερώνει τους ολιγάριθμους αγωνιστές στον Κανάλο και αποβιβάζει πολλές χιλιάδες στρατού, που προχωρεί νότια. Η λυσσώδης αντίσταση στον όρμο Φτελιά και στα νησάκια Άγιος Νικόλαος και Δασκαλιό δεν αρκεί για να ανασχέσει την τουρκική πλημμυρίδα, που ξεχύνεται προς την πόλη. Οι αμυνόμενοι συγκεντρώνονται στο Παλαιόκαστρο και πολεμούν και πολεμούν και πολεμούν... Κι όταν η ανεξάντλητη τουρκική ορδή καταφέρνει να μπει στο μικρό αυτό οχυρό, ο Αντώνης Βρατσάνος βάζει φωτιά στην πυριτιδαποθήκη. Την ίδια ώρα ο αρχιφύλακας του κανονιστοσασίου Σιδέρης ανατίναξε τη μικρότερη πυριτιδαποθήκη συμπληρώνοντας την καταστροφή. Κανένας από τους εγκλεισμένους στο Παλαιόκαστρο δεν έζησε. Η θυσία ήταν ολοκληρωτική. Αμυνόμενοι και εισβολείς τινάζονται στον αέρα. Ήταν Κυριακή, 22 Ιουνίου 1824. Ο Γάλλος ναύαρχος Βιλνέβ, που απ' το πλοίο του «Ίσις» παρακολουθούσε τη μάχη των Ψαρών έχει κάνει λεπτομερή έκθεση όπου αναφέρει ότι έβλεπε

 Η ανατίναξη του Παλαιόκαστρου των Ψαρών (λαϊκή εικόνα)

στο Παλαιόκαστρο να υψώνεται η τουρκική σημαία και σε λίγο να κατεβαίνει και να ξανανεβαίνει η ελληνική, και αυτό πολλές φορές. Και εκφράζει τον μεγάλο θαυμασμό του για τον ηρωισμό των Ψαριανών.

«Βαθύτατη σιγή βασιλεύει παντού. Η θύσσα των Τούρκων δεν είχε σησημονήσει κανέναν. Την 3η ώρα η πόλη των Ψαρών είχε παραδοθεί στις φλόγες.» Τα Ψαρά, ο εφιάλτης του σουλτάνου, είναι μια «έρμη γη». Οι Ψαριανοί είχαν προσφέρει στον αγώνα τα πλούτη τους, την παλληκαριά τους και ζωές, πολλές ζωές. Τώρα είχαν προσφέρει κι ολόκληρο το νησί τους. Οι ελάχιστοι που γλύτωσαν μεταφέρθηκαν με όσα πλοία ο Αποστόλης είχε περισώσει κυρίως στη Σύρο. Ο Αποστόλης και οι μπουρλοτιέρηδες των Ψαρών εξακολούθησαν με πείσμα τον αγώνα.

Το ολοκαύτωμα των Ψαρών αποτελεί δόξα αθάνατη για τον ελληνισμό την οποία απαθανάτισε επαξίως ο εθνικός μας ποιητής με το γνωστότατο επίγραμμα του:

*Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη
περπατώντας η Δόξα μονάχη
μεβητά τα λαμπρά παιδικάρια
και στην κόμη στεφάνι φορεί
γεναμένο από λίγα χορτάρια
που είχαν μείνει στην έρημη γη.*

Δεν είναι μόνο ο Διονύσιος Σολωμός που ύμνησε την θυσία των Ψαριανών αλλά και άλλοι Έλληνες και ξένοι λόγιοι και καλλιτέχνες που συνέβαλαν στην αύξηση του φιλελληνικού κινήματος στην Ευρώπη.

Ο Χοσρέφ προς το τέλος Ιουλίου προσπαθεί να αποβιβάσει στρατό και στη Σάμο. Οι άνδρες του Λυκούργου Λογοθέτη τον αποκρούουν με μεγάλες γι' αυτόν απώλειες. Ο Χοσρέφ επιμένει. Η μοίρα του στόλου υπό τον Σαχτούρη, που έρχεται απ' την Κάσο, είναι πολύ μικρή για να αντιμετωπίσει τον πελώριο στόλο του

 Το ψαριανό μοιρολόι
(πίνακας του Νικολάου Γύζη)

Στη ναυμαχία της Σάμου (Μυκάλης) στις 5 Αυγούστου 1824 ο Κωνσταντίνος Κανάρης πυρπόλησε μια τουρκική φρεγάτα με 600 άνδρες (Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη, υδατογραφία)

Χοσρέφ. Και τότε ο λόγος δίνεται και πάλι στα μπουρλότα. Ο Κανάρης κάτω από βροχή σφαιρών, χάνοντας δυο παλληκάρια, κολλά το μπουρλότο σε μια μεγάλη φρεγάτα και την τινάζει στον αέρα. Ο Βατικιώτης ανατινάζει ένα μεγάλο μπρίκι, οι Ματρώζος και Ραφαλιάς ένα άλλο μεγάλο πλοίο. Ο Χοσρέφ, βλέποντας τα πλοία του να καίγονται το ένα μετά το άλλο, αφήνει ήσυχη τη Σάμο και τραβά προς την Κω. Λίγο αργότερα θα ενωθεί με τον αιγυπτιακό στόλο στον κόλπο του Γέροντα. Στο μεταξύ έχει ετοιμαστεί και έχει έλθει στην περιοχή όλος ο ελληνικός στόλος, υπό τον Ανδρέα Μιαούλη και ναυμαχεί με τους ενωμένους στόλους. Ο Πιπίνος, ο Παπανικολής, ο Ματρώζος και άλλοι κινούν πυρπολικά και τρομοκρατούν όχι μόνο τα τουρκικά πολεμικά αλλά και τα αιγυπτιακά, παρ' όλο που τα τελευταία τα κυβερνούν Γάλλοι αξιωματικοί. Η ήττα των Τουρκοαιγυπτίων στον Γέροντα οφείλεται κατά μεγάλο μέρος στα μπουρλότα.

Και ακολουθούν πολλές επιτυχημένες δράσεις τους: στο Πλωμάρι, στη Μεθώνη, στο Κάβο Ντόρο, στη Σούδα,

στη Μυτιλήνη, στο Καρλόβασι... Ακόμα και στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας μπήκε ο Κανάρης με πυρπολικά, θέλοντας να κάψει τον αιγυπτιακό στόλο στη βάση του. Η ξαφνική άπνοια και ο συναγεμός του γαλλικού πολεμικού «Μέλισσα» που ναυλοουχούσε εκεί τον εμπόδισαν, μα ο αντίκτυπος του τολμήματος υπήρξε μεγάλος.

Κι ο αγώνας συνεχίστηκε, αγώνας ενός έθνους αποδιοργανωμένου απ' τα 400 χρόνια δουλείας κάτω από κατακτητή ακατέργαστο. Το ελληνικό έθνος αγωνιζόταν με ό,τι είχε (και δεν είχε και πολλά!) για αξίες ριζωμένες μέσα του από χιλιετίες. Ηρωισμοί και αιματοβαμμένες θυσίες μα και ιδιοτελείες και εσωτερικές έριδες, σ' ένα διεθνές περιβάλλον μεγάλων και συγγών συμφερόντων, σκοτεινών διπλωματικών χειρισμών μα και ευνοϊκών πιέσεων της κοινής γνώμης, της ευαισθητοποιημένης απ' τον Διαφωτισμό. Μέσα σε όλα αυτά κάποια στιγμή Άγγλοι, Γάλλοι και Ρώσοι είδαν πως μάλλον τους συνέφερε η ως σ' ένα βαθμό ικανοποίηση του ελληνικού ονείρου. Και τότε οι στόλοι του Κόρδιγκτον, του Δεριγνύ, και του Χεύ-

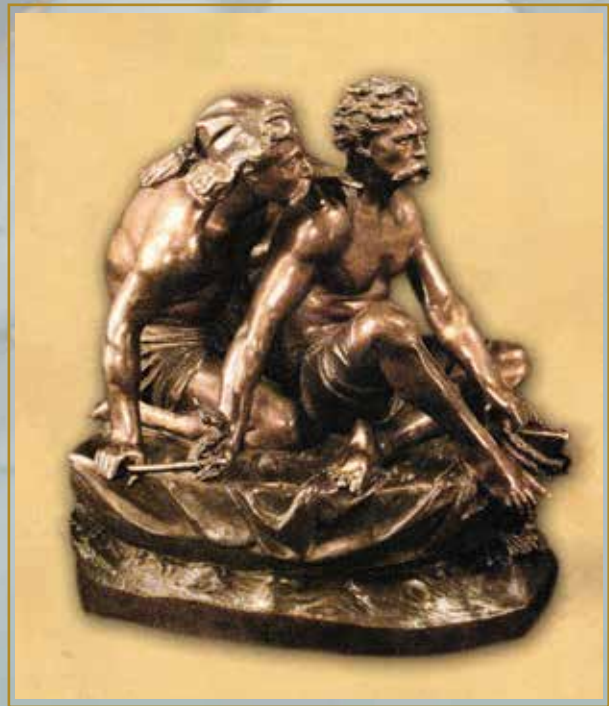
Τα ναυτικά κατορθώματα των Ελλήνων σε γαλλικό έντυπο της εποχής

ντεν έπλευσαν στον όρμο του Ναυαρίνου. Και σιγά – σιγά φάνηκε κάποιο φως... Απ' την ώρα που η Ελλάδα έγινε ανεξάρτητο κράτος τα μπουρλότα δεν χρειάστηκαν πια. Άλλωστε το ίδιο το ελληνικό ναυτικό, με τον Αστιγγα και την Καρτερία, είχε δείξει στους ναυτικούς όλου του κόσμου πως η εποχή άλλαζε, είχε έλθει ο καιρός του μηχανοκίνητου πολεμικού πλοίου.

Τα μπουρλότα όμως άφησαν τη σφραγίδα τους στην ιστορία. Από τα Ψαρά μέχρι την Ύδρα, τις Σπέτσες κι άλλα νησιά, πάρα πολλοί ψυχωμένοι Έλληνες μπήκαν σ' αυτά, σαν εθελοντές θανάτου. Πολλά ονόματα έμειναν θρυλικά: Παπανικολής, Κανάρης, Θεοφιλόπουλος, Πιπίνος, Βατικιώτης, Βρατσάνος, Νικόδημος, Ματρώζος Λέκας, Ματρώζος Ιωάννης, Καλαφάτης, Βώκος, Δημουλίτσας, Μουσάς, Ραφαλιάς, Γιαννίτσας, Κουτσώκος, Μπαρμπάτσος, Κομνηνός, Ζακάς, Μπούτης, Ρούφα, Ρομπότσος, Αντωνίου, Παπαντώνης, Μπουσούν, Πολίτης, Μανιτζόγλου, Γκίκας, Τσούπας, Βουρέκας, Μανιάτης, Θεοδωράκης, Τζαπερλής, Μαυρογιάννης, Τσαπέλης, Καλογιάννης, Σπάχης, Θεοφάνης, Δημαράς... Από σωζόμενα μέρη του «αρχείου αγωνιστών» ο αριθμός των μπουρλοτιέρηδων υπολογίζεται σε 487. Πολλών από αυτούς τα ονόματα δεν διατηρήθηκαν. Πολλοί έχασαν τη ζωή τους, πολλοί γύρισαν απ' αυτά τα ταξίδια της κόλασης έχοντας βαριά τραύματα ή εκτεταμένα εγκαύματα κι έζησαν σκληρά το υπόλοιπο της ζωής τους. Όλοι αυτοί κάθε άλλο παρά δαίμονες του πολέμου και του ολέ-

θρου ήταν. Ήταν λεβέντες που αγαπούσαν τη ζωή κι εκτιμούσαν τις ομορφιές της. Έβαζαν όμως πιο ψηλά από κάθε τι την αξιοπρέπεια και την ελευθερία. Ήταν η συνέχεια των αρχαίων Ελλήνων, αυτών για τους οποίους ο Θουκυδίδης έβαλε στο στόμα του Περικλή (στον γνωστό «επιτάφιο») τα εξής λόγια: «Κράτιστοι δ' αν την ψυχήν δικαίως κριθείεν οι τα τε δεινά και ηδέα σαφέστατα γινώσκοντες και δια ταύτα μη αποτρεπόμενοι των κινδύνων».

Σήμερα, δυο αιώνες μετά τον αγώνα του 1821, τα Ψαρά απλώνουν πάντα τη μικρή γη τους στο ελεύθερο Ανατολικό Αιγαίο και ζουν αθόρυβα και κάπως λησμονημένα. Όμως η τιμή και ο σεβασμός για τους Ψαριανούς, που τη φλόγα τους για το Έθνος και την Ελευθερία την εκδήλωσαν με έργα υψηλά και ασύγκριτα, θάπρεπε να αποδίδονται πάλι με έργα. Μια ελάχιστη έμπρακτη εκδήλωση τιμής από κάθε Έλληνα γι' αυτό το νησί θα ήταν μια επίσκεψη σ' αυτό κι ένα επιτόπου προσκύνημα. Γιατί είναι τόπος ιερός, ας πούμε σαν το Μεσολόγγι, τα μικρά Ψαρά...

Μικρό ορειχάλκινο σύμπλεγμα (2ο μισό του 19ου αιώνα) του Benedetto Civiletti, που εικονίζει τους πυρπολητές Κωνσταντίνο Κανάρη και Ανδρέα Πιπίνο, που έλαβαν μέρος στην ανατίναξη της τουρκικής ναυαρχίδας στη Χίο, 6-7 Ιουνίου 1822 (Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη)

Ανδρέα Κάλβου, «Εις Ψαρά»

α΄.
Ερατεινή, γλυκεία
θυγάτηρ Υπερίωνος,
πόσον, ω χρυσοβλέφαρος,
πόσον δεκτή και νόστιμη
φέγγεις ω ημέρα.

β΄.
Ελεύθερος ή δούλος
τί χρησιμεύει αν είναι,
μόνον ας ζήση ο άνθρωπος,
ότι είναι η γη παράδεισος,
και η ζωή μία.

γ΄.
Δεύτε, εν ω τα της Κύπριδος
δάκτυλα μυρισμένα
τας χορδάς κολακεύωσι,
και η τρυφερά κιθάρα
τον κόσμον θέλγη·

δ΄.
Τρέξατε σεις ω αμέριμνα
πλήθη λαών· τον μέγαν
μελίφρονα αμφορέα
του Βασσαρέως αδράξατε
νέοι και παρθένοι.

ε΄.
Με χιτώνια σιδώνιον,
με σάνδαλα χρυσόδετα

χοροβατούντες ψάλατε
ή την στροφήν την λέσβιον,
ή τέιον μέλος. —

ς΄.
— Φθάνει τώρα το κέρασμα,
φθάνει ο χορός, και τ' άσμα·
κάθε ηδονή το μέτριον
εάν αγαπά, ας προσφύγωμεν
εις χαράν άλλην.

ζ΄.
Εδώ υπό τον πολύφυλλον
και δροσερόν κεδρώνα
ελάτε, ας αναπαύσωμεν
το κορμί μας και ας έχωμεν
τ' άνην διά στρώμα.

η΄.
Ένα φιλί... κ' έν' άλλο...
Έρωτα τρέξε, εξάπλωσον
αιώνια τα πτερά σου,
σκέπασον το μυστήριο
της εορτής σου.

θ΄.
Ούτω, καθό η ταχύπους
Ίρις λάμπει και αβίαστος
με' τα ζεφύρια πνεύματα
φεύγει, δι' εμάς αδάκριτοι
φεύγουν οι ημέραι. —

ί΄.
— Αναίσχυντα φρονήματα
των αγεννέων ανθρώπων·
ύμνοι μανίας, πού εφύγατε
από τα οδόντια του άδου
στίχοι Ερινύων·

ια΄.
Αν της δικαιοσύνης
περιβλαστή το σκήπτρον,
αν φιλάνθρωπον φύσημα
εις την καρδίαν εισπνέη
των βασιλέων·

ιβ΄.
Αν η αρετή, κ' ο ελεύθερος
νόμος ως άγια χρήματα
ειλικρινώς λατρεύονται,
τότε καθό ο παράδεισος
δίδει η γη ρόδα.

ιγ΄.
Αλλ' η ζωή και τότε
δεν είναι διά τον βλέποντα
άνθρωπον τους αστέρας
άλλο παρά προοίμιον
αθανασίας.

ιδ΄.
Ιδού τα πολυτάραχα
κύματα της θαλάσσης·

ιδού, ιδού των αμώμων
Ψαρών δικαιοτάτων
οι τραχείαι πέτραι.

ιε΄.
Αυτού καμμία κιθάρα
φθοροποιός, όχι όργια,
όχι κρότος Μαινάδων,
ούτ' Έρωτος παιγνίδια
τον νουν συγχίζουν.

ις΄.
Αλλ' ως, κατά το βράδυ
το θερινόν, ανάπτονται
ταχείαι, συχναί οι ολύμπια
αστραπαί και θαμβώνουσι
τους οδοιπόρους·

ιζ΄.
Ούτως τα μεν θηκάρια
σωρηδόν ερριμμένα
κρύπτουν την γην, τους βράχους·
ο δε σιδηροχάρμης
άφοβος Άρης,

ιη΄.
Κινεί την νήσον. Χίλια
πολέμου χάλκεα όργανα
βροντούν· εις τον αέρα
των ξίφων μύριαι γλώσσαι
λάμπουν, κλονούνται.

ιθ΄.
Μία βοή σηκώνεται,
μία μόνη επιθυμία,
και ωσάν ακτίνα ουράνιος,
ως φλόγα εις δάση ευάνεμα
καίει τας καρδίας.

κ΄.
«Υπέρ γονέων και τέκνων,
υπέρ των γυναικών,
υπέρ πατρίδος πρόκειται
και πάσης της Ελλάδος
όσιος αγώνας.

κα΄.
Θαλπτήριον της ημέρας
φως, διά πάντοτε χαίρε·
και σεις οπού ευφραίνετε
με' φωνήν ηδυόνειρον
της γης τα τέκνα,

κβ΄.
Χαίρειτ' ελπίδες. — Ήλθε
της Άγαρ το υπερήφανον
σπέρμα· επάνω εις τας όχθας
των Ψαρών, αλαλάζον
σφόδρα, κατέβη.

κγ΄.
Ω πατρίς, την εκούσιον
δέξου θυσίαν... — Αστράπτει. —

Σεισμός πολέμου ακούεται.
Υπό τύμβον υψήνορα
ήρωες κοιμώνται.

κδ΄.
Επί το μέγα ερείπιον
η Ελευθερία ολόρθη
προσφέρει δύο στεφάνους·
έν' από γήινα φύλλα,
κ' άλλον απ' άστρα.

Εξώφυλλο: **"Η Δόξα των Ψαρών"**
Οπισθόφυλλο: **"Μετά την καταστροφή των Ψαρών"**
Νικόλαος Γύζης, 1842-1901

Έκδοση: **Πανελλήνιος Όμιλος Ιστιοπλοΐας
Ανοικτής Θαλάσσης (ΠΟΙΑΘ)**
Σχεδίαση εντύπου: **Paralos - event & design**